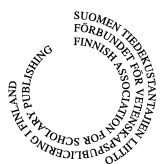

Toim. Kimmo Nuotio – Esko Yli-Hemminki

Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus

Suomen tiedekustantajien liitto
on tukenut kirjan julkaisua
Kopioisto-apurahalla.

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

Kannen suunnittelu: Elina Malmi

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISSN 1458-0446 (painettu)

ISSN 2954-1832 (verkkojulkaisu)

ISBN 978-951-855-694-0 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-951-855-695-7 (PDF)

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2023

Uudistunut, uudistuva rikosoikeuden yleisten oppien systematiikka

1 MITÄ OVAT RIKOSOIKEUDEN YLEISET OPIT? – KIRJOITUKSEN KOHTEEN MÄÄRITTELYÄ

Yleiset opit ja rikoslain yleinen osa eivät ole käsitteellisesti sama asia, koska yleisiä oppeja ei ole rikoslaissa kattavasti määritelty, vaan ne ovat pitkälti lainopin ja oikeuskäytännön kehittämiä. Rikosoikeuden yleisiin oppeihin luetaan säännöt, jotka ovat yhteisiä kaikille tai ainakin useimmille rikoslajeille. Yleisiin oppeihin voidaan katsoa kuuluvan rikosoikeudelliset oikeusperiaatteet, teoriat (esimerkiksi tahallisuusteoriat), käsitejärjestelmä (muun muassa rikoksen käsite), oikeuslähdeoppi ja oikeudelliset menetot. Rikosoikeuden yleisiin oppeihin kuuluvat niin ikään yleiset säännökset rikoksista, rangaistuksen määrittämisestä ja eräistä muista rikoksen oikeusvaikutuksista.

Yleisissä opeissa voidaan erottaa toisistaan yleisen osan vastuuoppi ja seuraamusoppi. Yleisen osan vastuuoppi kattaa rikosvastuun yleisiä edellytyksiä koskevat kirjoitetut ja kirjoittamattomat säännöt ja periaatteet. Seuraamusopissa on kysymys seuraamuslajeista, seuraamuksen määrittämisestä ja rangaistuksen täytäntöönpanosta.

Yleisen osan säännöille ja periaatteille on ominaista, etteivät ne liity vain tiettyyn rikostunnusmerkistöön vaan ovat yhteisiä koko rikosoikeuden erityiselle osalle. Yleisten oppien avulla pyritään hahmottamaan rikosoikeudellisen järjestelmän perusrakenteita. Niiden avulla voidaan esittää yleisesti kaikille rikostyypeille ominaisia yhteisiä piirteitä ja rakenteita. Yleisten oppien avulla rikosoikeusjärjestelmä käy ymmärrettävämmäksi verrattuna siihen, että rikosoikeus esitettäisiin vain kokoelmana yksittäisiä säännöksiä. Yleisten oppien esityksen lähtökohtana on aina jokin esikäsitys (esimerkiksi jokin filosofinen oppijärjestelmä) siitä, millä tavoin rikos olisi jäsennettävä.

Yleiset opit ovat aina käsillä tapahtumainkulkuja rikosoikeuden mitta-
puilla arvioitaessa. Ne muodostavat rikosoikeuden ”kovan ytimen”, jonka

varaan rakentuvat erityisen osan tunnusmerkistöt ja niiden tulkinta. On kuitenkin paikallaan tähdentää, että kyseessä ovat rikosoikeuden yleiset opit ja että rangaistusvastuu voi perustua vain rikostunnusmerkistöihin. Yleisten oppien toimivuus mitataan viime kädessä erityisen osan tunnusmerkistöjä konkreettisiin tapahtumainkulkuihin sovellettaessa. On syytä korostaa rikosoikeuden erityisen osan merkitystä yleisen osan tulkinnassa. Monia keskeisiä yleisten oppien osia ei voida kerta kaikkiaan hahmottaa mielekkäästi, ellei tunneta konkreettisia soveltamistilanteita. Esimerkiksi vaaraa ja huolimattomuutta ei voida yleisellä tasolla määritellä pitämättä silmällä tiettyjä tunnusmerkistöjä ja niitä konkreettisia toimintoja, joissa vaaran tai huolimattomuuden katsotaan olevan relevanttia.

Kirjoituksen aihe juontuu Ari-Matti Nuutilan muistoseminaarissa pitämäni esitykseen. Keskityn vastuuperusteiden ja vastuuvapausperusteiden systematiikkaan. Seuraamusoppia en käsittele ollenkaan, koska se ei ollut Nuutilan tuotannossa keskeinen. Kriminaalipolitiikalla ja rangaistus-teorioilla on läheinen yhteys yleisten oppien systematiikkaan. Nuutilan systemaattiset ratkaisut tulevat ymmärrettäviksi näistä näkökulmista, ja näin ollen valotan myös yleisten oppien taustalla vaikuttavia kriminaalipoliittisia ja rangaistusteoreettisia hypoteeseja.

2 YLEISTEN OPPIEN SYSTEMATIIKAN ”ROUTAVUODET” JA UUSI TULEMINEN

Rikosoikeuden yleisten oppien systematiikan tutkimus ei ollut toisen maailmansodan päättymisen ja 1980-luvun puolivälin välisenä aikana Suomessa vilkasta. Yleisten oppien opetus perustui Brynolf Honkasalon pääosin 1950-luvulla kirjoittamiin oppi- ja käsikirjoihin. Honkasalon yleisten oppien kaksi ensimmäistä, vastuuperusteita ja vastuuvapausperusteita käsittelevää osaa ilmestyivät vuosina 1965 ja 1967.¹ Honkasalon systematiikassa oli vahva saksalainen vaikutus, nimenomaan Saksan toista maailmansotaa edeltänyt rikosoikeus, erityisesti normatiivinen syyllisyyden rakenne. Honkasalo oli toki hyvin perehtynyt myös pohjoismaiseen rikosoikeuteen, ja sen vaikutus näkyy myös Honkasalon kirjojen systematiikassa.

¹ Brynolf Honkasalo, Suomen rikosoikeus. Yleiset opit. Ensimmäinen osa. 2. painos. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1965; Honkasalo, Suomen rikosoikeus. Yleiset opit. Toinen osa. 2. painos. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1967.

Yleisten oppien tutkimuksia toki julkaistiin, esimerkkinä Inkeri Anttilan, Mikael Livsonin, Niilo Salovaaran, Juha Vikatmaan, Pekka Koskisen, Martti Majasen ja Terttu Utraisen väitöskirjat.² Etenkin Utraisen syyllisysteoreettinen väitöskirja (1984) antoi aiheen ennakoida rikosoikeuden yleisten oppien uutta tulemistä rikosoikeustutkijoiden tutkimuskohteeksi. Eero Backmanin sinänsä ansiokas kolmen kirjoituksen sarja Rikosoikeuden yleiset opit korkeimmassa oikeudessa Lakimies-aikakausijulkaisussa 1980-luvun lopulla³ ei sisältänyt uusia systemaattisia avauksia. Tuottamuksellisten rikosten systematiikkaa pohdittiin vuonna 1976 Tvärminnen seminaarissa, josta on olemassa myös julkaistu yhteenveto pidetyistä alustuksista.⁴ Siitä ilmenee virinnyt kiinnostus erityisesti saksalaiseen rikosoikeuteen ja sen systemaattisiin lähtökohtiin. Rikosoikeuskomitean mietintö (1976)⁵ ei sisällä uusia systemaattisia avauksia. Komitean mietinnön parasta antia oli pohdinta siitä, mitä oikeushyviä rikoslailla tuli suojella. Keskeistä oli myös vaarantamisvastuun korostaminen.

3 YLEISTEN OPPIEN SYSTEMATIIKAN UUDISTAMINEN 1987–1997

Yleisten oppien systematiikka oli keskeistä Tapio Lappi-Seppälän vuonna 1987 tarkastetussa väitöskirjassa.⁶ Lappi-Seppälän panos yleisten oppien

² Inkeri Anttila, Loukatun suostumus oikeudenvastaisuuden poistavana perusteena. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1946; Mikael Livson, Epävarsinainen laiminlyöntirikos. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1949; Niilo Salovaara, Rikoksen yrityksestä. Erityisesti n.s. kelvotonta yritystä silmällä pitäen. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1948; Juha Vikatmaa, Erehdyksestä. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1970; Pekka Koskinen, Yksitekoisesta rikosten yhtymisestä erityisesti silmällä pitäen ideaali- ja reaalikonkurrenssin erottelua. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1973; Martti Majanen, Yksityishenkilön oikeudesta voimakeinojen käyttöön. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1979; Terttu Utrainen, Syyllisyys muuttuvana käsitteenä. Historiallis-dogmaattinen ja vertaileva tutkimus syyllisyyskäsitteestä rikoksen rakenteen osana. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1984.

³ Eero Backman, Rikosoikeuden yleiset opit korkeimmassa oikeudessa vuosina 1980–1986. Ensimmäinen, toinen ja kolmas osa. Lakimies 1988, s. 770–801, Lakimies 1989, s. 561–593, Lakimies 1990, s. 1–40.

⁴ Tuottamukselliset rikokset. Rikosoikeudellinen jatkokoulutusseminaari Tvärminnessä. Helsingin yliopisto 1976.

⁵ KM 1976:72. Rikosoikeuskomitean mietintö.

⁶ Tapio Lappi-Seppälä, Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1987.

saattamisessa vastaamaan muuttunutta oikeusympäristöä, erityisesti tuoreen pohjoismaisen kirjallisuuden huomioon ottamisessa, oli merkittävä. Ari-Matti Nuutila rakensi suppeassa oppikirjassaan (1995), väitöskirjassaan (1996) ja yleisten oppien oppi- ja käsikirjassaan (1997)⁷ yleisten oppien systematiikan kaikessa oleellisessa Lappi-Seppälän hahmotteleman mallin mukaiseksi, sitä yksityiskohdissa edelleen kehittäen. Nuutilan itsenäinen panos yleisten oppien systematiikan ajantasaistamisessa ja käsitteistön modernisoinnissa on kiistaton.

Lappi-Seppälä ja Nuutila⁸ pitäytyivät perinteisessä kolmijaossa: tunnusmerkistönmukaisuus, oikeudenvastaisuus ja syyllisyys. Hieman yllättävää on se, että tahallisuus sijoitettiin kokonaisuudessaan syyllisyyteen. Tästä jaotuksesta poikkesi Dan Frände, joka sijoitti tahallisuuden pääosin tunnusmerkistönmukaisuuteen. Frände jakaa rikokset esitysteknisesti tahallisiin toimintarikoksiin, tuottamuksellisiin rikoksiin ja laiminlyöntirikoksiin sekä tarkastelee yleisiä oppeja erikseen kunkin kategorian sisällä. Lähinnä opetuksellisessa mielessä voidaan puhua esimerkiksi vaarantamisrikosten yleisistä opeista, jolloin vaarantamisrikoksia tarkastellaan nimenomaan yleisten oppien näkökulmasta ja kysytään esimerkiksi, mitä on tuottamus vaarantamisrikoksissa. Kuitenkin myös Fränden esityksen runkona on edellä mainittu kolmiportainen rakenne.⁹

Merkittävin muutos Nuutilan systematiikassa oli tuottamusperusteisen rikosvastuun uusi muotoilu ja tuottamuksen sijoittaminen pääosin tunnusmerkistönmukaisuuden kategoriaan. Tunnusmerkistönmukaisuudessa on sen mukaan ratkaistava kysymys kielletystä ja sallitusta riskistä sekä teon (objektiivisesta) huolimattomuudesta. Syyllisyyteen jää tuottamuksesta sen subjektiivinen puoli, mahdollisuus toimia toisin. Nuutilan varhainen tutkimusartikkeli¹⁰ käsitteli juuri toisintoimimisen mahdollisuutta Serlachiuksen ja Honkasalon tuotannossa. Artikkelista on luettavissa Nuutilan

⁷ Ari-Matti Nuutila, *Rikosoikeuden ABC-kirja*. Turun yliopisto 1995; *Rikosoikeudellinen huolimattomuus*. Lakimiesliiton Kustannus 1996; *Rikoslain yleinen osa*. Lakimiesliiton Kustannus 1997.

⁸ Tapio Lappi-Seppälä, *The Doctrine of Criminal Liability and the Draft Criminal Code of Finland*, s. 214–246 teoksessa Raimo Lahti – Kimmo Nuotio (eds): *Criminal Law Theory in Transition. Finnish and Comparative Perspectives*. Finnish Lawyers' Publishing Company 1992; Nuutila 1997, s. 82–84.

⁹ Dan Frände, *Allmän straffrätt*. Forum Iuris 2001, s. 21–29; Heli Korkka-Knuts – Dan Helenius – Dan Frände, *Yleinen rikosoikeus*. Edita 2019, s. 1–9.

¹⁰ Ari-Matti Nuutila, *Toisintoimimismahdollisuus Serlachiuksella ja Honkasalolla – tavoitteita ja arvoja*, s. 342–362 teoksessa Raimo Lahti (toim.), *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI. Rikosoikeuden juhluvuonna 1989*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1990.

rikosoikeudellisen ajattelun yhteys aiempaan tutkimustraditioon, jossa teon huolimattomuus ilmeni huolellisuusvelvollisuuden rikkomisena ja tekijän huolimattomuus tuottamuksen subjektiivisena puolena. Teon huolimattomuus -oppia pidetään Nuutilan tuotannossa tunnusmerkistön mukaisuuden keskeisenä rakenne-elementtinä. Opin keskeinen sisältö voidaan määritellä seuraavasti: rikosoikeudellisen vastuun edellytyksenä on, että tekijä on aiheuttanut oikeudellisesti relevantin vaaran (kielletty riski) tai korottanut oikeudellisesti relevanttia vaaraa ja että vaara on konkretisoitunut tunnusmerkistön mukaisessa seurauksessa (kielletyn riskinoton relevanssi). Tuottamuksen muodot Nuutila nimesi tietoiseksi ja tiedostamattomaksi tuottamukseksi, aiemmin käytettyjen termien itsetietoinen ja itsetiedoton sijasta. Törkeässä tuottamuksessa keskeistä on Nuutilan mukaan normatiivinen kokonaisarviointi.

Nuutilan tuotannossa keskeinen oppi teon ja tekijän huolimattomuudesta on sovitettavissa tuottamuksellisiin rikoksiin. Teon huolimattomuus ja siihen keskeisesti liittyvä kielletty riskinotto perustuvat keskeisesti ruotsalaiseen oikeuskirjallisuuteen, mutta siihen on tuoreessa suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa suunnattu myös kritiikkiä. Kielletystä riskinotosta ei ole luontevaa puhua tahallisisa rikoksissa. Nuutilalla olikin vaikeuksia sijoittaa tahallisuutta rikoksen rakenteeseen, ja tarkkaan ottaen hän käsitteli kiellettyä riskiä juuri tuottamuksen systemaattisessa analyysissä. Teon huolimattomuus -oppi monimutkaistaa muutoinakin rikoksen rakenteen hahmottamista. Tunnusmerkistön mukaisuus sisältää ilman sitäkin riittävän monta teoreettisesti haastavaa vastuukategoriaa. Lainkäyttäjät tarvitsee riittävän yksinkertaisen vastuurakenteen ilman, että oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa joudutaan tarpeettomasti miettimään oikeustieteen luomien hienojakoisten erittelyiden suhdetta toisiinsa. Rikosoikeustieteen kehittämät konstruktiot testataan joka tapauksessa lainkäytön arjessa. Nuutilalle ominaista oli korostaa myös rikosoikeuden ja rikosprosessin vuorovaikutusta.

Systematiikan uudistamisessa saksalaisen kielialueen oikeuskirjallisuus on edelleen ollut keskeinen. Erityisesti Claus Roxinin¹¹ vaikutus on havaittavissa Nuutilan tuotannosta. Kaikki Saksassa omaksuttu ei ole saanut Suomessa vastakaikua. Oppi tunnusmerkistön ulottuvuudesta on jäänyt

¹¹ Claus Roxin, Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band I. 3. Auflage; C. H. Beck 1997, 4. Auflage 2006. Olen viittannut tässä kirjoituksessa vuoden 1997 painokseen, koska myöhempi painos ei ole enää vaikuttanut Nuutilan tuotantoon ja kirjoitukseni keskiössä on juuri Nuutilan panos systematiikan kehittäjänä.

ilman huomiota oikeuskäytännössä ja oikeuskirjallisuudessakin. Nuutilakaan ei omaksunut saksalaista rikosoikeusajattelua kritiikittä, mistä on hyvänä osoituksena hänen analyysinsä teoksessa Syyllisyydestä vastuullisuuteen. Ruotsalaisen oikeuskirjallisuuden, erityisesti Nils Jareborgin, vaikutus paikantuu oppiin teon ja tekijän huolimattomuudesta, joka on esitetty havainnollisesti muun muassa Jareborgin oppikirjoissa¹² ja kokoomateoksessa *Essays in Criminal Law*.

Uutta Nuutilan tuotannossa on angloamerikkalaisen aineksen huomioon ottaminen.¹³ Se näkyy erityisesti siinä, että aiempaa enemmän korostetaan rikosoikeuden yleisen osan ja erityisen osan vuorovaikutusta. Yleiset opit ovat käyttökelpoinen keino systematisoida ja tulkita rikosoikeudellisia normeja. Yksittäinen rikosoikeuden normi on usein tulkittavissa ja ymmärrettävissä vain, jos sitä lähestytään yleisten oppien mukaisiin osiin systematisoituna. Erityisen osan tunnusmerkitöjä sovelletaan aina yhdessä yleisten oppien kanssa. Oikeuskirjallisuudessa on jo perinteisesti havainnollistettu rikosoikeuden yleisiä oppeja rikostunnusmerkitöjen valossa. Nuutilan tuotannossa tyyppitapaajattelu korostuu. Yleisiä oppeja tarkastellaan tyypillisten soveltamistilanteiden kautta.¹⁴ Tällainen tarkastelutapa lähestyy siten perinteistä angloamerikkalaista tapaa, jossa rangaistusvastuun yleiset ehdot kytkeytyvät tunnusmerkitöihin ja kutakin tunnusmerkitöä tarkastellaan niiden suhteen erikseen. Angloamerikkalainen yleisten oppien tutkimus on ollut käytännönläheistä ja kriminaalipoliittisesti suuntautunutta. Mannereurooppalainen keskustelu rikosoikeuden erityisen osan yleisistä opeista lähentää mannereurooppalaista lainoppia angloamerikkalaiseen. Toisaalta Englannissa ja Yhdysvalloissa on alettu korostaa yleisten oppien merkitystä rikoslainopin kehittämisessä. Angloamerikkalainen tutkimus suuntautuu entistä abstraktisemmin ja mannereurooppalainen tutkimus entistä konkreettisemmin rikollisuuden ongelmaan.

¹² Esimerkiksi Nils Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*. Iustus Förlag 1994; Allmän kriminalrätt. Iustus Förlag 2001; *Essays in Criminal Law*. Iustus Förlag 1988.

¹³ Ks. esimerkiksi Andrew Ashworth, *Principles of Criminal Law*. Oxford University Press 1995; Georg B. Fletcher, *Rethinking Criminal Law*. Oxford University Press 1978; *Basic Concepts of Criminal Law*. Oxford University Press 1998. Olen käyttänyt tässäkin painoksia, jotka olivat relevantteja Nuutilan kehitellessä omaa rikosoikeuden teoriaansa.

¹⁴ Nuutila kirjoitti paljon myös erinäisistä rikoksista, erityisesti teoksessa Olavi Heinonen – Pekka Koskinen – Tapio Lappi-Seppälä – Martti Majanen – Kimmo Nuotio – Ari-Matti Nuutila – Ilkka Rautio, *Rikosoikeus*. WSLT 1999.

4 FUNKTIONAALINEN RIKOSOIKEUS JA SYSTEMATIikka

Nuutilan systematiikan esikuvana on ollut keskeisesti saksalainen funktionaalinen rikosoikeus, jossa rikoksen rakenteellisesta kolmijaosta tunnusmerkistön mukaisuuteen, oikeudenvastaisuuteen ja syyllisyyteen ei ole luovuttu. Opin yhteyttä aikaisempaan rikoslainoppiin ei pyritä kiistämään, vaan korostetaan funktionalistisen rikosopin yhteyttä uusklassiseen ja finalistiseen rikosoppiin. Kyseessä on vain aiemman lainopin luoman rikoksen rakenteen arviointi niin, että rikoksen perusrakenteen kolmea osatekijää tarkastellaan korostetusti niiden *kriminaalipoliittisen funktion* kautta. Vaikka kolmijaosta ei luovuta, rikosta tarkastellaan kuitenkin toisaalta kokonaisuutena, jossa kolmijako nähdään mielekkäänä lähinnä siksi, että se tarjoaa mahdollisuuden analysoida rikosta kriminaalipoliittisesti eri näkökulmista. Erityisesti pyritään varomaan sitä, että rikoksen systemaattisesta rakenteesta johdettaisiin rikoslain taustalla olevien kriminaalipoliittisten tavoitteenasettelujen vastaisia ratkaisuja.¹⁵

Systematiikan ja teorian varaan rakentuvan lainopin ansioita ei kiistetä. Systematiikka luo ennakoitavuutta oikeuskäytäntöön. Systematiikka antaa lainsoveltajille tietyn yhteisen esiyymmärryksen, joka yksinkertaistaa ja yhdenmukaistaa käytännössä esiin tulevien tapausten ratkaisua. Systematiikka tarjoaa ratkaisijalle näkökulman, josta tapausta voi lähestyä. Se voi myös antaa osviittaa siitä, missä järjestyksessä rikostapahtuman eri puolia on mielekästä lähestyä. Rikosoikeudenkäynnissä ratkaistaan ensin kysymys tunnusmerkistön mukaisuudesta. Jos tunnusmerkistö ei täyty, ei ole enää tarpeen tutkia oikeuttamisperusteita tai syyllisyyttä. Vastaavasti oikeuttamisperusteen ollessa käsillä sinänsä tunnusmerkistön mukaisessa teossa syyllisyyskysymystä ei enää tarvitse pohtia.

Oikeuskäytäntö on varmasti yhtenäisempää silloin, kun eri tapauksia ratkaisevilla lainkäyttäjillä on viitekehyksenään samanlainen systematiikka. Ratkaisujen ennakoitavuus on tärkeä oikeusturvan (muodollinen) ulottuvuus. Systemaattisilla argumenteilla voidaan edelleen osoittaa erityyppisille vastuun edellytyksille luonteva arvosteluperusta. Systematiikan varaan perustuva tapausten arviointi voi tuottaa myös sisällöllisesti parempia ratkaisuja. Esimerkiksi jako oikeuttamisperusteisiin ja anteeksianto-perusteisiin mahdollistaa eri tilanteiden mielekkään kriminaalipoliittisen

¹⁵ Roxin 1997, s. 177–178.

arvioinnin. Toisaalta rikosasian vastaajan kannalta ei ole yhdentekevää, millä perusteella hänet vapautetaan vastuusta. Oikeusturvan toteutumisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että vastuusta vapauttaminen tapahtuu keskenään samanlaisissa tilanteissa samalla perusteella.¹⁶

Funktionaalinen ajattelu pyrkii välttämään systeemiajatteluun sisältyviä ongelmia. Systematiikka voi ohjata liikaa yksittäistapausten ratkaisua. Liian tiukka pitäytyminen systeemin kannalta oikeassa lopputuloksessa voi johtaa siihen, ettei ratkaisun pohjaksi kyetä ottamaan riittävästi juuri kyseisen tapauksen relevantteja olosuhdetekijöitä. Systematiikka on aina abstraktia, eikä systematiikan luomisessa ole mahdollista ottaa huomioon kaikkia erilaisia olosuhteita ja niiden vaikutusta rangaistusvastuuseen. Käsitteistä päättelyminen johtaa myös ratkaisuvaihtoehtojen perusteettomaan vähenemiseen. Systeemeissä pitäytyminen tuottaa vaikeuksia silloin kun eteen tulee ilmiö, joka sijoittuu eri kategorioiden välimaastoon. Hyvänä esimerkkinä on tilanne, jossa ylittyvät hätävarjelun aikarajat. Oikeuttamisperusteen soveltaminen ei siis tule kyseeseen. Pitäytyminen systematiikasta estää ongelman ”siirtämisen” syyllisyyskysymykseksi. Kriminaalipoliittisesti luontevaa olisi kysyä, pitäisikö olla mahdollista jättää tietyissä poikkeuksellisissa tilanteissa rankaisematta, vaikka oikeuttamisperuste ei sovellukaan ja vaikka toiminta on sinänsä tahallista.

Vaarana on edelleen, että systeemistä johdetaan enemmän kuin sen premissit kantavat. Systematiikkaan saatetaan yrittää sovittaa tilanteita, joita ei systematiikkaa luotaessa ole ajateltu lainkaan siihen sisällyttää. Systematiikasta saatetaan yrittää johtaa ratkaisuja tilanteissa, joissa ratkaisun löytäminen edellyttäisi eri vaihtoehdot avoimesti huomioon ottavaa kriminaalipoliittista punnintaa. Systematiikasta saatetaan näennäisesti pakkotavalla deduktiolla ja subsumptiolla johtaa kriminaalipoliittisesti täysin kestäättömiä ratkaisuja. Nuutila tiedosti hyvin tämän riskin.

Ongelmana voi olla edelleen se, että uutta ongelmakenttää yritetään sovittaa vanhaan rikoksen rakenteeseen ja käsitteistöön, jota laadittaessa kyseisen ongelmakentän olemassaoloa ei ole edes ajateltu. Esimerkiksi abstraktin vaaran varaan rakentuvien rikosten sijoittaminen perinteiseen rikoksen rakenteeseen ja käsitteistöön ei ole ongelmatonta. Samoin kielletyn riskinoton relevanssia, tunnusmerkistön ulottuvuutta ja uhrin omaa myötävaikutusta koskevat ongelmakentät on vaikea sijoittaa perinteiseen

¹⁶ Edellisen johdosta ks. Roxin 1997, s. 158–160; Nuutila 1996, s. 103–112.

käsitteistöön. Korostetusti systematiikkaan perustuvan päättelyn ongelmaksi on ylipäättään liika abstraktisuus.¹⁷

Funktionaalisen suunnan perusväittämän mukaan rikosoikeudellisen systeeminmuodostuksen on rakennuttava rikosoikeudellisen tavoitteenasettelun varaan.¹⁸ Rikosoikeuden järjestelmän perustan muodostavat kriminaalipoliittiset päämäärät.¹⁹ Rikosoikeus nähdään välttämättömänä osana sosiaalisten konfliktien ratkaisua. Rikosoikeus on formalisoitua sosiaalista kontrollia ja formalisoitua sosiaalisten konfliktien ratkaisemista. Yhteiskunnan toimivuus taataan sillä, että vakavimmat sosiaaliset konfliktit ja niiden ratkaisu säännellään rikosoikeudellisen järjestelmän puitteissa. Ajatuksena on, että rikosoikeudellisen sääntelyn sijalle tulisi yksityinen kosto, jos rikosoikeudesta luovutaan tai jos sen toiminta ei ole riittävän tehokasta.²⁰ Pääpaino ei ole sen korostamisessa, miten ihmisten pitää käyttäytyä, vaan etusijalla on rikosoikeudellisen järjestelmän funktio yksilöiden välisessä kanssakäymisessä. Normin rikkomisen ajatellaan järkyttävän yksilöiden luottamusta normijärjestelmän toimivuuteen. Ranksaamalla normin rikkomusta korostetaan symbolisesti normin voimassaoloa ja oletetaan sitä kautta palautettavan normin rikkomisella järkytetty usko normin voimassaoloon ja järjestelmän kykyyn pitää yllä normeja.²¹

Käsitteitä pidetään normatiivisina ja käsitteiden katsotaan perustuvan pikemmin rikosnormien taustalla oleville arvoille ja periaatteille kuin systematiikkaan ja inhimillistä käyttäytymistä koskevaan käsitteelliseen selvyyteen.²² Rikosoikeuden keskeiset käsitteet (teko, tunnusmerkistö, oikeudenvastaisuus ja vastuullisuus) ovat kriminaalipoliittisen arvottamisen välineitä.²³ Tunnusmerkistön mukaisuutta, oikeudenvastaisuutta ja syyllisyyttä on tarkasteltava niiden kunkin kriminaalipoliittisen funktion näkökulmasta ja rikosoikeuden systematiikka on luotava sellaiseksi, että rikoksen eri osien erilainen funktio otetaan systematisoinnissa

¹⁷ Edellisen johdosta ks. lähemmin Nuutila 1996, s. 105–112; Roxin 1997, s. 161–165, 179.

¹⁸ Roxin 1997, s. 155.

¹⁹ Roxin 1997, s. 168.

²⁰ Winfried Hassemer, Einführung in die Grundlagen des Strafrechts. C. H. Beck 1990, s. 316–326.

²¹ Cornelius Prittwitz, Strafrecht und Risiko. Vittorio Klostermann 1993, s. 208.

²² Äärimmäisintä kantaa edustanee Jakobs, joka katsoo, että käsitteet on määriteltävä pelkästään oikeudellisten sääntelytarpeiden mukaan. Hän rakentaa syyllisyyskäsitteensä pelkästään positiivisen yleisprevention varaan, Günther Jakobs, Strafrecht. Allgemeiner Teil. 2. Auflage. De Gruyter 1991, s. 484.

²³ Roxin 1997, s. 168.

huomioon.²⁴ Rikosta tarkastellaan siinäkin yleensä perinteisen kolmijaon (tunnusmerkistön mukaisuus, oikeudenvastaisuus, syyllisyys/vastuullisuus) pohjalta.

Tunnusmerkistön mukaisuus, oikeudenvastaisuus ja syyllisyys eivät ole käsitteellisiä määritelmiä, joista johdettaisiin ratkaisuja subsumptiolla. Ne ovat etupäässä arvottamisen mittapuita, joiden sisältö määräytyy vasta materiaalisen rikosoikeuden ja kriminaalipoliittisten tavoitteenasettelujen kautta. Pyrkimyksenä on luoda elävää elämää lähellä oleva, kunkin tapauksen yksityiskohdat huomioon ottava, avoimelle argumentaatiolle perustuva ja joustava järjestelmä. Tavoitteena ei ole hakea systematiikan kautta samanlaista ratkaisua erilaisiin tapauksiin, vaan ratkaisuissa on otettava huomioon käsillä oleva oikeudellinen materiaali.²⁵

Voidaan tietysti kysyä, eikö rikoksen rakennetta ole hahmotettu jokseenkin vastaavasti rikosoikeuden oppikirjoissa kautta aikojen. Kolmijako ainakin on ollut kauan systemaattinen perusratkaisu saksalaisella kielialueella ja Pohjoismaissa. Funktionaalinen rikoskäsite ei tuokaan kovin paljon uutta rikoksen rakenneoppiin. Sen merkitys on systemaattisen tulkinnan ja lainsoveltamisen puolella. Kun tiedostamme, mikä on tunnusmerkistön mukaisuuden, oikeudenvastaisuuden ja syyllisyyden kriminaalipoliittinen ratio, voimme päätyä tulkinnassa varmemmin kriminaalipoliittisesti kestäviin ratkaisuihin.

Avain Nuutilan tuotannon ymmärtämiseen on hänen ensimmäinen julkaistu monografiansa Syyllisyydestä vastuullisuuteen? vuodelta 1991²⁶. Nuutila pohtii rikosoikeudellista syyllisyyttä yhteisöllisten taustaoletusten, syyllisyysteorioiden ja syyllisyysdogmatiikan tasoilla. Teoksessa on erittäin vahva oikeusfilosofinen painotus. Lopputuloksena on siirtyminen syyllisyydestä vastuullisuuteen, jossa moitittavuus on negatiivinen vastuu-ehto; syyllisyyttä on perinteisesti pidetty positiivisena vastuun kriteerinä. Näin ymmärrettynä syyllisyyden huomioon ottaminen rajoittaa valtion rankaisuvaltaa. Rankaisemisesta on pidättäydyttävä, jos rankaisemisella ei voida olettaa olevan ihmisten käyttäytymistä ohjaavaa vaikutusta.

Yksi Nuutilan tuotannon kestävä idea on lainopin ja kriminaalipoliittikan välisen suhteen uudelleenmuotoilu, joka on perua saksalaisesta funktionaalista ajattelusta. Funktionaalisen rikosoikeuskäsitteen mukaan

²⁴ Claus Roxin, *Kriminalpolitik und Strafrechtssystem*. De Gruyter 1973, s. 15–16.

²⁵ Roxin 1997, s. 184 ss.

²⁶ Ari-Matti Nuutila, *Syyllisyydestä vastuullisuuteen? Syyllisyysteoreettinen tutkimus*. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 1991.

kriminaalipolitiikkaa ja rikosoikeutta ei tarvitse nähdä toisilleen vastakaisina. Sekä lainsäätäjät että lainkäyttäjät harjoittavat kriminaalipolitiikkaa, mutta heidän kriminaalipoliittinen roolinsa on erilainen. Kriminaalipoliittiset näkökohdat vaikuttavat sekä systematisointiin että tulkintaan. Kriminaalipoliittinen argumentaatio on keskeisessä asemassa silloin, kun yleisten oppien puolella pohditaan uusien kysymyksenasettelujen tarvetta.

Lainsäätäjät määrää rangaistavan käyttäytymisen rajat. Rikoslainopissa ja lainkäytössä on harjoitettava kriminaalipolitiikkaa rikoslainsäädännön puitteissa. Rikoslainkäyttö konkretisoi yksittäistapauksissa tai tapausryhmissä rangaistavan ja rankaisemattoman käyttäytymisen lakiin kirjatuissa rajoissa. Lainkäyttäjät argumentoi kriminaalipoliittisin argumentein kuten lainsäätäjät. Claus Roxinin osuvan vertauksen mukaan lainkäyttäjät maalaa yksityiskohdat voimassa olevan oikeuden kuvaan, jonka lainsäätäjät on voinut maalata vain pääpiirteissään.²⁷ Lainsäädännössä on pakostakin säänneltävä käyttäytymistä enemmän tai vähemmän yleisellä tasolla, ja sallitun käyttäytymisen rajat konkreettisesti tapauksessa tai tapausryhmässä määräytyvät vasta lainkäytössä. Juuri konkreettisesti tapauksessa vaadittava kriminaalipoliittinen arvottaminen on jätettävä lainkäyttäjälle, eikä ole edes realistista edellyttää lainsäätäjältä niin laajaa kriminaalipoliittista punnintaa, että siinä otettaisiin huomioon kaikki konkreettisesti tapauksissa esille tulevat näkökohdat.

Kriminaalipoliittisen argumentaation huomioon ottaminen korostaa lainkäyttäjän roolia. Lain soveltaminen ei ole pelkästään sanan merkityssisältöjä pohtivaa tulkintajuridiikkaa vaan tavoitteellista toimintaa, jossa eri vaihtoehtoja joudutaan punnitsemaan keskenään. Perinteisen tulkintajuridiikan tuottama ratkaisuvaihtoehto on toki yksi punninnassa huomioon otettava vaihtoehto, jonka hyväksyttävyyttä on kuitenkin ratkaisutilanteessa punnittava muun muassa kriminaalipoliittisten argumenttien valossa. Tällä tavoin toimiva lainoppi ei välttämättä tuota yksiselitteisiä tulkintasuosituksia. Lainoppi tarjoaa pikemmin argumentteja ja ratkaisuvaihtoehtoja lainkäyttäjälle, jäsentää ongelmia ja systematisoi käsillä olevaa oikeudellista materiaalia. Kriminaalipoliittisesti orientoituneen tutkimuksen tarkoitus ei ole antaa tulkintasuosituksia siitä, miten ihmisten olisi käyttäydyttävä tai miten tiettyä normia olisi tulkittava. Sen sijaan tavoitteena on kehittää ratkaisuvaihtoehtoja ja punnintamalleja, jotka ovat käyttökelpoisia lainsäätäjän määrittelemien

²⁷ Roxin 2006, s. 228–229.

sääntöjen noudattamatta jättämisestä johtuvien konfliktien ehkäisyssä ja ratkaisemisessa.

Tässä on keskeistä myös lainopin tehtävän uudessa määrittelyssä. Nuutila korosti useassa yhteydessä, ettei rikoslainopin tehtävänä ole antaa lainkäyttäjälle valmiita ratkaisuja. Lainopin tehtävänä on hahmottaa rikosoikeudellisesti relevantteja kysymyksiä tyyppitapausten avulla. Rikosoikeuden systematiikkaan ankkuroidut tyyppitapaukset auttavat käytännön toimijaa havaitsemaan, mistä tapauksessa on rikosoikeudellisesti kysymys. Muutos aiempaan tulkintajuridiikan perinteeseen on radikaali, eikä Nuutilakaan kyennyt täysin pitäytymään tässä uudessa tehtävänasettelussa. Nuutilan tulkintakannanotoilla oli kysyntää käytännön oikeuselämässä, ja lukuisissa asiantuntijalausunnoissaan Nuutilakin esitti perusteltuja käsityksiä siitä, miten lakia olisi yksittäistapauksessa sovellettava.

5 PERUSOIKEUSAJATTELUN VAIKUTUS SYSTEMAIIKKAAN

Perusoikeusajattelu on rikoslainopin piirissä varsin tuore ilmiö. Se liittyy yleiseen perusoikeuskeskeisyyden korostumiseen oikeusajattelussa 1990-luvulta alkaen. Nuutilan panos perusoikeusajattelun integroimisessa rikosoikeuden systematiikkaan on aivan kiistaton. Nuutila hahmotteli rikosoikeuden ja perusoikeuksien suhdetta erityisesti vuonna 1996 ilmestyneessä artikkelissaan, teoksessa Perusoikeuspuheenvuoroja (1998) ja Turku Law Journalissa vuonna 2000.²⁸ Myös Nuutilan väitöskirjassa perusoikeudet ovat keskeisessä asemassa erityisesti analysoitaessa kriminaalisointiperiaatteita ja huolimattomuuden subjektiivista puolta, toisin toimimisen mahdollisuutta.

Perustuslaissa (731/1999) luetellut perusoikeudet, kuten oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, yksityiselämän

²⁸ Ari-Matti Nuutila, Rangaistuksella uhkaaminen ja rangaistuksen tuomitseminen perusoikeuksien valossa, s. 165–178 teoksessa Pekka Lämsineva – Veli-Pekka Viljanen (toim.), Perusoikeuspuheenvuoroja. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 1998; The Reform of Fundamental Rights and the Criminal Law System in Finland. Acta Juridica Hungarica 1996, s. 303–314; Crime, Punishment & Fundamental Rights. Turku Law Journal 1/2000, s. 1–18. Tekstissä kirjoitettu on kooste Nuutilan mainituissa kirjoituksissa esittämistä teeseistä.

suojaan ja omaisuuden suojaan, ilmentävät yhteiskunnassa yleisesti hyväksyttyjä perusarvoja. Perustuslain 22 §:ssä säädetään, että julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Kysymys on kolmesta tavoitteesta eli siitä, että julkisen vallan edellytetään kunnioittavan ja suojelevan kansalaisten perusoikeuksia sekä takaavan ne. Rikosoikeudellisesti arvioituna kunnioittamisvaatimus viittaa ensinnäkin rikoslaissa säädettyihin absoluuttisiin eli ehdottomiin kieltoihin, kuten kuolemanrangaistuksen, kidutuksen ja ihmisarvoa loukkaavien rangaistusten kieltoon (PL 7.2 §). Toiseksi kunnioittamisvaatimus edellyttää rikoslainsäätäjältä myös relatiivisten perusoikeuksien ydinalueiden kunnioittamista. Sallittua ei ole esimerkiksi pyrkiä rajoittamaan rikoslailla sananvapauden ydinalueeseen kuuluvaa poliittista keskustelua. Perusoikeuksien kunnioittamisvaatimuksen yhtenä tavoitteena onkin estää perusoikeuksien sisällöllinen tyhjentyminen niissäkin tilanteissa, joissa perusoikeuksiin kajoamiselle esitettäisiin painavia yhteiskunnallisia perusteita, kuten kansallinen turvallisuus.

Kunnioittamisvaatimukseen sisältyy läheisesti vaatimus perusoikeuksien suojelemisesta. Suojelemisvaatimuksen mukaan ihmisten autonomiaa eli itsemääräämisoikeutta on rajoitettava mahdollisimman vähän. Lisäksi toimintavapauden rajoituksilla, kuten kriminalisoinneilla, on oltava hyväksyttävät perusteet ja niiden on oltava välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa.

Siinä missä kunnioittamis- ja suojelemisvaatimukset asettavat julkiselle vallalle rajoitteita puuttua perusoikeuksiin, perusoikeuksien takaaamisvaatimus viittaa ensisijaisesti julkisen vallan aktiiviseen velvollisuuteen edistää perusoikeuksien toteutumista. Käytännössä kysymys on siitä, että julkisen vallan on organisatorisilla ja rakenteellisilla keinoilla sekä taloudellisten voimavarojen kohdentamisella tavoiteltava perusoikeuksien mahdollisimman täysimittaista toteuttamista. Rikosoikeudellisesti arvioiden takaaamisvaatimus asettaa etenkin lainsäätäjälle velvollisuuden suojata perusoikeuksia kriminalisointien avulla. Myös perusoikeuksia turvattaessa kriminalisointeihin on sallittua turvautua ainoastaan sillä edellytyksellä, että käytettävissä ei ole kohtuullisin kustannuksin toista moraalisesti yhtä hyväksyttävää ja tehokasta järjestelmää.

6 YLEISTEN OPPIEN SYSTEMATIikka NUUTILAN JÄLKEEN: KOLMEPORTAISESTA RAKENTEESTA KAKSIPORTAISEEN SYSTEMATIikkaAN?

Systematiikka on ollut rikosoikeuden tutkijoiden kiinnostuksen kohteena myös Nuutilan jälkeen. Jotkut Nuutilan vaikutuspiirissä olleet kirjoittajat ovat loitontuneet jopa radikaalisti Nuutilan systematiikasta. Tapani, Tolvanen ja Hyttinen²⁹ (alun alkaen Tapani ja Tolvanen vuonna 2008 ja 2013) jakavat rikoksen rakenteen karkeasti kahteen luokkaan: vastuuperusteisiin ja vastuuvapausperusteisiin. Vastuuperusteet ovat yhtä kuin tunnusmerkistön mukaisuus. Nämä kirjoittajat sijoittavat tahallisuuden ja tuottamuksen tähän kategoriaan. Kirjoittajat eivät käytä lainkaan oikeudenvastaisuuden termiä. Sen sijasta puhutaan oikeuttamisperusteista, koska kysymys on nimenomaan vastuusta vapauttamisesta tilanteessa, jossa tekijän teko toteuttaa rikoksen tunnusmerkistön. Oikeuttamisperusteina kirjoittajat pitävät ainoastaan hätävarjelua ja pakkotilaa. Voimankäyttö sijoittuu systematiikassa omaksi kategoriakseen vastuuperusteiden ja oikeuttamisperusteiden välimaastoon.

Syylisyys on voimankäytön ohella vaikeimmin hahmotettava rikoksen elementti. Aiemmassa oikeuskirjallisuudessa tahallisuus ja tuottamus on sijoitettu systemaattisesti syylisyyteen. Tapanin, Tolvasen ja Hyttisen kehittämässä systematiikassa tahallisuus ja tuottamus käsitellään vastuuperusteiden (tunnusmerkistön mukaisuuden) kategoriassa. Kirjoittajat eivät käytä lainkaan syylisyyden käsitettä siten kuin se perinteisesti ymmärretään. Syylisyyttä vastaavat uudessa systematiikassa lähinnä anteeksiantoperusteet. Kirjoittajat käsittelevät syyntakeettomuutta ja itsekriminointisuojaan itsenäisinä vastuusta vapauttamisen perusteina.

Lainsäätäjä ei ole pystynyt sisällyttämään vastuuperusteiden kategoriaan kaikkia rikosoikeudelliseen vastuuseen asettamisen edellyttämiä normatiivisia perusteita. Yksittäisen rikossäännöksen tunnusmerkistön lisäksi vastuuperusteiden kategoriaan sijoittuvat teko, syy-yhteys, vaara, tahallisuus ja tuottamus. Rikosoikeuden kokonaisuudistuksessa on noudatettu periaatetta, jonka mukaan tuottamuksellisesta teosta rangaistaan vain, jos tämä nimenomaisesti mainitaan rikossäännöksen sanamuodossa.

²⁹ Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Tatu Hyttinen, Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuupoppi. 3. uudistettu painos. Alma Talent 2019, s. 3–13. Kaksiportainen malli esitettiin ensimmäisen kerran teoksen 1. painoksessa 2008 ja sitä on edelleen kehitetty teoksen kahdessa myöhemmässä painoksessa. Hyttinen on tullut kirjoittajaksi teoksen kolmanteen painokseen.

Näin ollen tahallisuutta rangaistavat rikossäännökset eivät tavallisesti edes sisällä mainintaa tahallisuudesta. Tällöin implisiittisenä oletuksena on, että tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää samanaikaisesti tahallisuutta. Kirjoittajat perustelevat tahallisuuden sijoittamista vastuuperusteiden kategoriaan myös painavilla pedagogisilla, systemaattisilla ja rikosprosessioikeudellisilla argumenteilla. Tämä systemaattinen ratkaisu ei kuitenkaan vaikuta tahallisuuden sisältöön, sillä tahallisuudella on sama sisältö, katsottiinpa sen kuuluvan kolmiportaisessa rikoksen rakennemallissa tunnusmerkistön mukaisuuteen tai syyllisyyteen.

Rikoksen rakenteen hahmottaminen helpottuu silloin, kun vastuuperusteiden kategoriaan kootaan kaikki rikosoikeudellisen vastuun *positiiviset* edellytykset, olivatpa ne objektiivisia tai subjektiivisia. Tällöin oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteet jäsentyvät luontevasti poikkeukseksi siitä oletuksesta, että vastuuperusteiden täyttyminen luo vahvan *presumption* rikoksen täyttymisestä. Tahallisuuden ymmärtäminen osaksi vastuuperusteiden kategoriaa on ainoa luonteva vaihtoehto käytännön ratkaisutoiminnan näkökulmasta. Rikosoikeudenkäynnissä tutkitaan samanaikaisesti, täyttääkö menettely tunnusmerkistössä asetetut edellytykset ja onko syytetty menetellyt tahallisesti tai tuottamuksellisesti. Kirjoittajat otaksuvat valitsemansa systematiikan vastaavan tällä hetkellä parhaiten rikoslainkäytön todellisuutta.³⁰

Jos tahallisuus ymmärrettäisiin kolmiportaisen rakennemallin edellyttämällä tavalla syyllisyyteen kuuluvana ainesosana, tämä voisi johtaa outhoon pohdintaan. Kirjoittajat perustelevat näkemystään seuraavalla esimerkillä: A:ta syytetään pahoinpitelystä, ja hän puolustautuu vetoamalla hätävarjeluun. Olisi erikoista, jos ensin tutkittaisiin pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttyminen, sitten otettaisiin kantaa oikeuttamisperusteisiin eli hätävarjeluun edellytysten täyttymiseen ja vasta lopuksi mietittäisiin, onko tekijän menettely myös syyllisyyttä osoittava eli onko hän menetellyt tahallisesti. Systemaattisesti ja prosessuaalisesti ainoa järkevä tapa on edetä niin, että tunnusmerkistön mukaisuus tutkitaan ensin kokonaisuudessaan – eli täyttyykö pahoinpitelyn tunnusmerkistö ja onko tekijä menetellyt tahallisesti – ja sen jälkeen arvioidaan tarvittaessa hätävarjeluun edellytysten täyttyminen.

Kaksiportainen malli poikkeaa saksalaisesta ja pohjoismaisesta perinteestä, jonka varaan systematiikka on suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa

³⁰ Kaksiportaiseen malliin on päätynyt myös Sakari Melander, Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tietosanoma 2016, s. 96–105.

rakennettu. Angloamerikkalainen tapa hahmottaa rikosoikeuden systematiikka perustuu jakoon *actus reus* – *mens rea*. Uudemmassa englantilaisessa kirjallisuudessa on toisenlaistakin hahmotusta. Brittiläisessä perusteoksessa³¹ on käytetty neliportaista jaottelua: teko ja seuraus, oikeuttamisperusteet, syyntakeisuus ja syyllisyys sekä anteeksiantoperusteet. Nämä jaottelut eivät kuitenkaan ole olleet kaksiportaisen mallin esikuvana, koska mainittu perinteinen englantilainen jaottelu perustuu jakoon subjektiivinen–objektiivinen, samoin kuin muutamat italialaiset kaksiportaiset rakennemallit. Kirjoittajien systeemivalintaa ovat ohjanneet ensi sijassa käytännölliset, rikoslainkäytön arkitodellisuuteen pohjautuvat näkökohdat. Jos esikuvaa halutaan hakea, se löytyy lähinnä Duffin teoksesta *Answering for crime*³², jossa on jaottelu ”responsibility and liability”. Responsibility vastaa vastuuperusteita ja liability vastuuvapausperusteita. Liability liittyy myös vahvasti rikosprosessiin. Kaksiportainen malli on hyvin sovitettavissa rikoslain systematiikkaan, jossa 3. luku sääntelee vastuuperusteita ja 4. luku vastuuvapautta.

Tapani, Tolvanen ja Hyttinen eivät nojaudu käsitteellisesti teon huolimattomuus -oppiin, jota uudemmassa rikosoikeustieteellisessä kirjallisuudessa pidetään tunnusmerkistön mukaisuuden keskeisenä rakenelementtinä. Valinta on tietoinen muutos siihen Nuutilan tuotantoon pohjautuvaan käsitteelliseen ratkaisuun, jota Tapani ja Tolvanen ovat hyödyntäneet aikaisemmissa tutkimuksissaan.

³¹ Andrew Ashworth – Jeremy Horder, *Principles of Criminal Law*. 7th edition. Oxford University Press 2013, s. 83–86.

³² R. A. Duff, *Answering for Crime. Responsibility and Liability in the Criminal Law*. Bloomsbury 2007, s. 19–36.